

НАВЧАННЯ МОВИ СПЕЦІАЛЬНОСТІ В УМОВАХ ПІДГОТОВЧИХ ФАКУЛЬТЕТІВ ДЛЯ ІНОЗЕМНИХ ГРОМАДЯН: СТРУКТУРА ТА ЗМІСТ

Варава С.В., Груцяк В.І., канд. фіз.-мат. наук (Харків)

У статті обґрунтовано логічність виділення трьох концентрів під час навчання мови спеціальності на підготовчому факультеті на матеріалі інженерно-технічного профілю навчання і запропоновано можливе наповнення змісту кожного з концентрів.

Ключові слова: мова спеціальності, концентр, міжпредметна координація, єдине мовне освітнє середовище.

Варава С.В., Груцяк В.І. Обучение языку специальности в условиях подготовительных факультетов для иностранных граждан: структура и содержание. В статье обосновывается логичность выделения трех концентров при обучении языку специальности на подготовительном факультете на материале инженерно-технического профиля обучения и описывается возможное наполнение содержания каждого из концентров.

Ключевые слова: язык специальности, концентр, межпредметная координация, единая языковая образовательная среда.

Varava S.V, Grutsyak V.I. Teaching Language of Specialty at the Preparatory Department for Foreign Citizens: Structure and Content. Logical separation of 3 concentres during the process of teaching language of specialty at the preparatory department on the basis of technical profile has been substantiated in the article, possible filling of the content of each of the concentres has been described

Key words: language of specialty, concentre, coordination between subjects, common language educational environment.

Проблеми навчання іноземців мови спеціальності перебували в центрі уваги багатьох методистів упродовж усієї практики викладання мови навчання як іноземної [7; 9; 10].

Багато методистів підтримують ідею створення вступних курсів до наукового стилю мовлення, під час яких студенти отримують певну кількість лексико-граматичного матеріалу, що полегшує їхню адаптацію до перших занять із загальноосвітніх дисциплін [1; 3]. На цьому етапі студенти ще не опанували граматику російської мови, не володіють необхідним мінімумом граматичних конструкцій наукового стилю мовлення. У той же час у разі відсутності науково обґрунтованої міжпредметної координації їм на заняттях із різних дисциплін необхідно засвоювати дуже багато нових лексичних одиниць-термінів, часто синонімічних. У зв'язку з цим надзвичайної актуальності набуває вивчення наукового стилю мовлення і міжпредметна координація в сенсі подання нової лексики і використання граматичних конструкцій [4; 5].

Проте існує й інша точка зору, згідно з якою починати навчання спілкування в навчально-професійній сфері доцільно лише в II семестрі, оскільки на цей час іноземні студенти вже опанували російську мову в обсязі базового курсу, а також вивчили початкові курси загальноосвітніх дисциплін [8; 14].

Але за такої організації навчального процесу в I семестрі викладач мови виключений із процесу формування мови спеціальності студентів, тому в них виникають труднощі у вивченні загальноосвітніх дисциплін. Крім того зазначимо, що на деяких підготовчих факультетах у I семестрі загальноосвітні дисципліни викладаються студентам на основі інтеграційного підходу, який не передбачає обов'язкового формування студентських груп за майбутніми спеціальностями і викладання профільних для кожного напрямку підготовки загальноосвітніх дисциплін (вони вивчають інтегрований курс природничих наук [6]). Такий підхід багато в чому зумовлений організаційними проблемами (що не зазначено в статтях цих методистів), а саме – трудностю формування груп з урахуванням профілю навчання у зв'язку з нерівномірним прибуттям на навчання студентів-іноземців. У цьому разі, на наш погляд, предметна і комунікативна компетенція в навчально-професійній сфері не може бути сформована належним чином.

Ми є прихильниками раннього введення наукового стилю мовлення до процесу навчання іноземних студентів з урахуванням міжпредметної координації [1; 2; 4] в умовах "єдиного мовного освітнього середовища, що ґрунтується на єдності предметних та комунікативних дій у навчальній діяльності, де формування комунікативної компетенції у студентів здійснюється викладачем мови,

який є відповідальним за створення мовної компетенції, і викладачем предмету, який відповідає за створення предметної компетенції. При цьому введення основних наукових понять навчальної дисципліни здійснюється викладачем предмету, а їх закріплення й вивчення граматичних та синтаксичних конструкцій, необхідних для вирішення комунікативних завдань, проводиться викладачем мови. Таким чином, вирішується проблема предметної компетентності викладача мови” [5: 58].

Мета статті – обґрунтувати логічність виділення трьох концентрів під час навчання мови спеціальності на підготовчому факультеті (під вивченням мови спеціальності ми розуміємо вивчення наукового стилю мовлення на заняттях із мови навчання і формування основ терміносистеми на заняттях із загальноосвітніх дисциплін – у даному випадку йдеться про інженерно-технічний профіль навчання) й описати наповнення змісту кожного з концентрів. Крім того, у статті обґрунтовано доцільність уведення аспекту “Науковий стиль мовлення” вже на III тижні навчання іноземних студентів і запропоновано шляхи зняття труднощів, що виникають у процесі навчання.

Зміст **першого концентру** вивчення мови спеціальності складає вступний курс до наукового стилю мовлення. Мета цього етапу – ознайомити студентів із лексико-граматичним мінімумом, необхідним для успішної роботи на перших заняттях із профільюючих загальноосвітніх дисциплін.

Уважаємо за доцільне проводити вивчення вступного курсу протягом 4-х тижнів із розрахунку 4 години на тиждень. У групах інженерного профілю математику і креслення починають вивчати на V тижні, тому навчання наукового стилю мовлення слід починати вже на III тижні. Так, на III тижні студентам запропоновано два уроки – “Числа” й “Арифметичні дії”, а на IV – “Лінії” і “Кути”. Таким чином, на час уведення математики і креслення студенти вже володітимуть деяким лексико-граматичним мінімумом. На VI тижні починають вивчати фізику, на VII – хімію, тому на V тижні студентам запропоновано два уроки – “Фізичні явища” і “Фізичні величини”, а на VI – “Що вивчає хімія?” і “Молекули й атоми”.

На наш погляд, щоб уникнути запам’ятовування студентами окремих речень “без усвідомлення того або іншого мовного явища” [7: 72], про яке говорять супротивники вивчення наукового стилю в I семестрі, у вступному курсі головну увагу слід приділяти роботі з лексикою. З метою зняття відомої проблеми “двох труднощів” уведення термінів і понять слід проводити на базі вже знайомих студентам із граматичного курсу російської мови конструкцій [2].

Дієслівне управління необхідно демонструвати тільки в межах вивчених відмінкових форм [12]: наприклад, на III тижні навчання, коли студенти знають тільки знахідний відмінок у значенні об’єкту, дієслово *обозначать* слід вводити як *обозначать что* – *Цифры 2 и 5 обозначают число 25*, але уникати вживання форм орудного відмінку – *обозначать что как (чем)* і родового відмінку – *обозначать что с помощью чего*.

Аналогічно – згідно із змістом базового курсу російської мови – слід вводити й інші синтаксичні і граматичні конструкції. Зокрема, уживання конструкції із використанням слів у порівняльному ступені *больше / меньше* може бути введено як *что больше, чем что – 5 больше, чем 2; что меньше, чем что – 3 меньше, чем 7*. Уживання форм родового відмінку в конструкціях *что больше / меньше чего* слід опустити, не імплікувати у зв’язку з тим, що на цьому етапі навчання студенти ще не вивчали форми числівників у родовому відмінку. Крім того, уживання числівників у формі родового, а також давального та інших відмінків є досить важким для іноземних студентів. Тому конструкцію з числівниками у формі давального відмінку *что равно чему* ми вважаємо за доцільне замінити спрощеною спеціально для раннього етапу навчання конструкцією типу: *5 умножить на 5 будет 25* і т.п. Така організація навчального матеріалу дозволяє добре відпрацювати вживання числівників у формі називного відмінка (форми знахідного відмінка в наведених конструкціях збігаються з формами називного), що має стати базою для подальшого вивчення словозміни числівників.

Така презентація граматичного матеріалу дозволяє уникнути труднощів, про які говорять супротивники раннього введення наукового стилю мовлення, мотивуючи свою точку зору тим, що “преподаватель русского языка должен ввести понятийный аппарат математики и химии, а новый грамматический материал, который еще не изучался в основном курсе русского языка (сравнительную степень прилагательных и синтаксическую конструкцию со значением сравнения

(больше, чем), окончания числительных в дательном падеже (двум, пяти, двадцать трем и т.д.) ..., студенты должны запомнить (точнее, выучить наизусть)” [7: 72].

У зв'язку з тим, що на цьому етапі презентацію нової лексики здійснює викладач мови, випереджаючи викладача загальноосвітніх дисциплін, важливим є виділення мінімуму термінологічної лексики, яку викладач мови може легко ввести за допомогою ілюстрацій, перекладу або елементарних визначень.

Перше знайомство з підмовою математики студенти починають із понять *цифра*, *число*. Далі вони ознайомляться з числівниками російською мовою (1 – *один*, 2 – *два* і т.д.), з назвами арифметичних дій (*сложение*, *вычитание* і т. інш.) і їх компонентів, а також із читанням знаків (наприклад: 1 *плюс* 2 *будет* 3. 1 – *это* *слагаемое*, 2 – *это* *тоже* *слагаемое*, 3 – *это* *сумма*) [12: 5–14].

Під час вивчення матеріалу, що передує введенню креслення, студенти ознайомляться з поняттям *линия* і назвами ліній (*горизонтальная* / *вертикальная* / *наклонная линия*; *пересекающиеся* / *параллельные* / *перпендикулярные линии*), а також із поняттями *угол*, *сторона угла*, *вершина угла* і видами кутів (*прямой* / *острый* / *тупой угол*), що супроводжується ілюстраціями [12: 15–26].

На заняттях, присвячених знайомству з підмовою фізики, викладачі мови вводять поняття *физическое тело* (*Земля – это физическое тело*), *механическое явление* (*Земля движется. Это механическое явление*), *оптическое явление* (*Солнце светит. Это оптическое явление*), *физическое явление* (*Механические, оптические явления – это физические явления*), *физическая величина* (*Физическая величина – это характеристика тела или явления*), із назвами фізичних величин російською мовою (*Температура, масса, длина, время – это физические величины*), а також наводять просте визначення фізики як науки (*Физика – это наука. Физика изучает физические явления и физические тела*) [12: 27–36].

І, нарешті, під час вивчення матеріалу, що передує введенню хімії, студенти ознайомляться з поняттям *химический элемент*, з назвами основних хімічних елементів російською мовою (*Каждый химический элемент имеет символ, номер и название. Символы обозначают химические элементы. Н – это символ водорода*), а також з поняттями *вещество* (*Химические элементы образуют вещества. Вода – это вещество*), *молекула* (*Вещества делятся на молекулы. Н₂ – это молекула водорода*) і *атом* (*Атом – это частица молекулы*), з елементарним визначенням хімії як науки (*Химия – это наука. Химия изучает химические явления, химические вещества и их свойства*) [12: 37–45].

Таким чином, на наш погляд, може бути досягнута зазначена мета – студенти отримують лексико-граматичний мінімум, необхідний їм для успішної роботи на перших заняттях із профільюючих дисциплін, що сприятиме зняттю труднощів, які виникають під час уведення загальноосвітніх дисциплін. А з VII тижня студенти вивчатимуть основний курс наукового стилю мовлення.

Зміст **другого концентру** складають скоординовані на лексико-граматичному рівні вступні курси до загальноосвітніх дисциплін і заняття основного курсу наукового стилю мовлення в I семестрі. У цьому концентрі, як і в наступному (третьому), уведення термінів і визначення наукових понять здійснюють викладачі загальноосвітніх дисциплін. А викладач мови займається відпрацюванням лексики, перенесенням її в активний запас студента і на базі цієї лексики вводить нові граматичні і синтаксичні конструкції, характерні для наукового стилю мовлення [1; 4].

Зокрема, на заняттях із математики під час вивчення вступного курсу студенти знайомляться з наступними темами: “Математика як наука”, “Цифри і числа”, “Математичні знаки і арифметичні дії”, “Дробі”, “Відношення і пропорції”, “Проценти”, “Основні поняття геометрії”, “Означення тригонометричних функцій” [11: 42]. Під час вивчення креслення студенти вивчають теми “Лінії”, “Кути”, “Коло”, “Багатокутники”, “Креслярські інструменти і матеріали” [11: 64]. На заняттях із фізики студенти ознайомляться з наступними темами: “Фізика і природа”, “Механічний рух і його характеристики”, “Відносність механічного руху”, “Матеріальна точка”, “Фізичні величини і їх вимірювання”, “Скалярні і векторні величини” [11: 11]. Викладачі хімії презентують наступні теми: “Хімія – природнича наука”, “Речовина. Властивості речовин”, “Фізичні та хімічні явища”, “Хімічні перетворення” [11: 27].

Лексичні теми, які представлені на цьому етапі в навчальному посібнику з наукового стилю мовлення [12], студенти вже вивчали на заняттях із математики, креслення, фізики і хімії.

На заняттях із наукового стилю мовлення на цьому етапі студенти, зокрема, знайомляться з визначенням поняття (конструкції *что – это что, что называют как/чем, что называется как/чем* і деякі ін.), класифікацією об'єктів і явищ (*что делится на что; различают что/какие виды, типы*

чего; что относится к чему; что принадлежит к чему і деякі ін.), характеристикою об'єкту за складом (что состоит из чего, что входит в состав чего, что является составной частью чего, что содержится в чем), характеристикою об'єкту за властивостями (что имеет что, что не имеет чего, что представляет собой что, что обладает чем, что характеризуется чем, что отличается чем), характеристикою руху об'єкту (что движется /находится в движении /совершает движение относительно чего, что постоит /находится в покое /находится в состоянии покоя относительно чего) і т. д. [12].

У другому концентрі вживання конструкцій, наведених у першому концентрі, розширюється за рахунок використання нового граматичного матеріалу, який студенти вже вивчили на цей час на заняттях із базового курсу російської мови. Наприклад, якщо в першому концентрі вживання дієслова *иметь* було продемонстровано тільки в рамках конструкції *что имеет что* (у зв'язку з тим, що в базовому курсі був уведений тільки знахідний відмінок), то в другому концентрі студенти вивчають синонімічну конструкцію *что обладает чем* і протилежну за значенням конструкцію *что не имеет чего* (тому що у базовому курсі вже було введено орудний і родовий відмінки). Уживання дієслова *измерять* розширюється від *измерять что* (знахідний відмінок) до *измерять что чем / при помощи чего* (орудний і родовий відмінки). Крім того, у зв'язку з тим, що студенти вже ознайомилися на заняттях із базового курсу російської мови з формами давального відмінку, з'являється можливість елементарну конструкцію *5 умножить на 5 будет 25* замінити конструкцією, що містить числівники у формі давального відмінку *что равно чему*.

Зміст **третього концентру** складає вивчення основного матеріалу загальноосвітніх дисциплін паралельно з основним курсом наукового стилю мовлення у II семестрі. Матеріал загальноосвітніх дисциплін вивчається згідно з програмами цих дисциплін [11].

На заняттях із наукового стилю мовлення в третьому концентрі основна увага приділяється синтаксичній організації наукової мови – розглядаються типи відносин у структурі простого і складного речень: зокрема, вираження визначальних, цільових, причинно-наслідкових, умовно-тимчасових, допустових відносин [13].

Серед семантико-синтаксичних конструкцій, що вивчають у третьому концентрі, традиційно виділяють: вираження взаємозв'язку, обумовленості, зв'язку явищ; вираження причини, слідства і умови; вираження пропорційного взаємозв'язку явищ (конструкції *что зависит от чего, что находится в зависимости от чего; что влияет / оказывает влияние на что; что определяется чем, что является причиной чего* та ін.); вираження зміни якості, стану, величини, кількості (*что находится в каком состоянии, что переходит из какого состояния в какое, что превращается во что, что происходит при каком условии* та ін.); вираження порівняння, зіставлення (порівняльний ступінь прикметників і прислівників; конструкції *что можно сравнить / сопоставить с чем; что похоже на что чем / по какому признаку / по какому свойству, что сходно с чем по какому признаку / по какому свойству; что отличается от чего чем / по каким признакам, что и что различаются чем / по каким признакам* та ін.); вираження взаємодії, дії одного об'єкта на інший (*что действует / оказывает воздействие на что, что взаимодействует с чем, что оказывает сопротивление чему, что вызывает что, что сообщает что чему, что приводит в движение что, что противодействует / препятствует чему, что притягивает что, что отталкивается от чего* і т. п.) [13].

Таким чином, організація навчального процесу на підготовчому факультеті, яка передбачає концентричне подання навчального матеріалу з урахуванням міжпредметної координації в умовах єдиного мовного освітнього середовища, що продемонстровано на прикладі інженерно-технічного профілю, дозволяє підвищити ефективність навчання студентів мови спеціальності і може використовуватися для всіх інших напрямків підготовки студентів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Варава С. В. Задачи и структура вводно-предметного и основного курсов по научному стилю на подготовительном факультете / С. В. Варава, В. И. Груцк // Теоретические и методические основы технологий предвузовского обучения российских и иностранных студентов: материалы Всерос. науч.-метод. конф., посвящ. 45-летию Рос. ун-та дружбы народов. – М. : Изд-во РУДН, 2005. – С. 66–70.
2. Варава С. В. Когда нужно начинать обучение языку специальности иностранных студентов? / С. В. Варава // Технологии обучения русскому языку как иностранному и диагностика речевого развития: XVII Междунар. науч.-практ. конф. тез. докл. – Минск: БГМУ, 2007. – С. 135–138.

3. Вводно-предметный курс как старт в обучении научному стилю речи / [Шустикова Т. В., Воронкова И. А., Журкина Н. В. и др.] // Язык как фактор интеграции образовательных систем и культур. – Белгород: Изд-во БелГУ, 2007. – Вып. 2. – С. 277–279.
4. Груцьяк В. И. Русист и предметник: аспекты взаимодействия / В. И. Груцьяк // Русское слово в мировой культуре: материалы X Конгресса МАПРЯЛ. Санкт-Петербург, 30 июня – 5 июля 2003 г. – СПб.: Политехника, 2003. – Т. 4. – С. 130–133.
5. Груцьяк В. І. Про формування єдиного мовного освітнього середовища на підготовчому факультеті для іноземних громадян / В. І. Груцьяк // Нові технології навчання. – 2008. – Вип. 52. – С. 53–59.
6. Дорохова О. В. Модель интегративного предвузовского обучения иностранных студентов общеобразовательным дисциплинам / О. В. Дорохова // Предвузовская подготовка иностранных студентов в СПбГПУ. – СПб.: Изд-во политехн. ун-та, 2005. – Вып. 3. – С. 27–48.
7. Клобукова Л. П. Обучение языку специальности / Л. П. Клобукова. – М.: МГУ, 1987. – 80 с.
8. Кутузова Г. И. Проблемы подготовки иностранных студентов к обучению в российских вузах на занятиях по русскому языку / Г. И. Кутузова // Мир русского слова. – 2004. – № 4. – С. 68–74.
9. Митрофанова О. Д. Научный стиль речи: проблемы обучения / О. Д. Митрофанова. – М.: Рус. яз., 1985. – 232 с.
10. Мотина Е. И. Язык и специальность: лингвометодические основы обучения русскому языку студентов-нефилологов / Е. И. Мотина. – М.: Рус. яз., 1983. – 170 с.
11. Навчальні програми: (довузівська підготовка іноземних громадян). – К.: Політехника, 2005. – Ч. 2. – 168 с.
12. Русский язык. Научный стиль: учеб. пособие для студентов-иностранцев подгот. ф-ов инженер.-техн. профиля / З. П. Блудова, С. В. Варава, В. И. Груцьяк, Л. П. Ярошек. – Харьков: ХНУ им. В. Н. Каразина, 2006. – Ч. 1. – 158 с.
13. Русский язык. Научный стиль: учеб. пособие для студентов-иностранцев подгот. ф-ов инженер.-техн. профиля / З. П. Блудова, С. В. Варава, В. И. Груцьяк, Л. П. Ярошек. – Харьков: ХНУ им. В. Н. Каразина, 2009. – Ч. 2. – 218 с.
14. Стародуб В. В. Актуальные проблемы обучения иностранных студентов русскому языку / В. В. Стародуб // Предвузовская подготовка иностранных студентов в СПбГПУ. – СПб.: Изд-во Политехн. ун-та, 2005. – Вып. 3. – С. 64–78.

© С.В. Варава, В.І. Груцьяк, 2009